

עלון פרשת תולדות
ב' בכסלו תשע"ז

יחי ראובן

מתוך הספר "יחי ראובן" מאוצרותיו של הגאון הצדיק רבי ראובן קרלנשטיין זצ"ל

השאלה הנשאלת: אחרי שאומרים על עשו הרשע שעבר עבירות כה חמורות כגילוי עריות, רציחה וכפירה בעיקר, מהי התוספת בכך שביזה את הבכורה? ה'באר יוסף' ביאר זאת על פי דברי המדרש (בראשית רבה טו, יד) המתאר מהו "ויבו עשו את הבכורה": "ויאכל וישת" - הכניס עמו כת של פריצים, הביא לשם את החברה שלו, חבורת ג'וליקעס, החבורה של השכונה, ואמר להם: אמרו: "ניכול דידיה וניחוך עליו" - בואו נאכל משל יעקב, את ניד העדשים שלא אני בישלתי אלא הוא, ונעשה ממנו ליצנות, נצחק עליו, נגנזר אותו: מה הוא קנה? בכורה, עבודת הקרבנות. זה עסק זה? איי... איזה טיפוש, איזה שוטה!

כלומר, עשו לא רק ביזה את הבכורה, אלא בזה שביזה את הבכורה הוא בעצם ביזה את יעקב שקנה את הבכורה, אני - כך אמר עשו - עשיתי עסק טוב, קניתי ניד עדשים שאפשר לאכול ולהנות ממנו. ויעקב? הוא טיפוש, קנה בכורה חסרת כל ערך. כך ביזה עשו את יעקב אבינו.

והרי על הפסוק "ואברכה מברכך" אמרו חז"ל (בראשית רבה לט, יב): "אמר רבי ירמיה: החמיר הקדוש ברוך הוא בכבודו של צדיק יותר מכבודו, ובכבודו של כתיב (שמואל א ב) 'כי מכבדי אכבד ובווי יקלו' - על ידי אחרים, ובכבודו של צדיק כתיב 'ואברכה מברכך ומקללך אאור' - אני בעצמי".

והזהר הקדוש בפרשת בשלח (דף טו ע"א) אומר עוד בענין זה: "זכאין אינון צדיקיא, דקודשא בריך הוא אתרעני ביקריהון יתיר על דיליה" - זכאים הם הצדיקים, שהקב"ה מקפיד על כבודם יותר מאשר על כבוד עצמו.

והזהר מביא לכך כמה דוגמאות: "תא חוי כמה אינון בני עלמא דמחרפי ומגדפי לעילא" - בוא וראה כמה בני אדם יש בעולם שמחריפים ומגדפים כלפי מעלה, "כגון סנחריב חרף וגדף ואמר (מלכים ב יח) 'מי בכל אלהי הארצות, וקודשא בריך הוא מחיל ולא תבע מנייה' - והקב"ה מוחל על כבודו ואינו תובע ממנו, אבל "כיון דאוישוי ידיה על חזקיה" - כיון שהושיט סנחריב את ידו אל חזקיה ורצה להכותו, "כתביב (שם ט) 'ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור" - מיד נענש בחורה, הוא וכל צבאו.

דוגמא נוספת: "ירבעם בן נבט הוה פלח לעבודה זרה ומקטר לה ומזבח לה וקודשא בריך הוא לא תבע מניה" - ירבעם היה עובד עבודה זרה, מקטר להם קטורת ומקריב לפניה קרבנות, והקב"ה א העניש אותו על כך. "וכד אתא עדו נביאה ואתנבי עליה, ואוישוי ירבעם ידא לקבליה" - וכאשר בא עדו הנביא להתנבא עליו, וירבעם הושיט את ידו לפגוע בו, "כתביב (שם יא) 'ותיבש ידו ולא יכל להשיבה אליו'".

מסיים והזהר הקדוש: "וכן בכל אתר קודשא בריך הוא תבע עלבונא דצדיקא יתיר על דיליה" - וכן בכל מקום הקב"ה תובע את עלבון הצדיקים יותר מעלבונו.

לכן, אחרי שכתוב על עשו שבא על נערה המאורסה, הרג את הנפש, כפר בעיקר וכפר בתחיית המתים - אחרי כל זה יש משמעות לעבירה חמורה נוספת שעבר עשו באותו יום: ביזה את הבכורה, ובעצם ביזה את יעקב. הוא מעג בצדיק! והקב"ה מקפיד על כבוד הצדיק יותר מאשר על הכבוד שלו, נורא נוראות!

להציל את הבכורה מיד עשו הרשע!

וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הֲלֵעִיטִי נָא מִן הָאֵדָם הָאֵדָם הִיא פִּי עֵיף אֲנִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוִם. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכֶּרֶה כִּיִּם אֶת בְּכֹרְתִי לִי (כה, ל-לא)

הר"ן בדרשותיו (דרוש שני) עומד על כמה שאלות יסודיות בענין: ראשית, הוא שואל, אין זה מן הראוי לחכם שיתן עינו במה שאינו שלו. יעקב אבינו לא היה בכור, ומדוע ביקש לעצמו את הבכורה? שאלה שניה: אם הוא אכן רוצה את הבכורה, היה צריך לפנות אל עשו בזמן שרגוע, כששניהם יושבים יחד, על מי מנוחות, ואז להציע לו: 'תראה עשו, אני רוצה לעשות אתך עסק, לקנות את הבכורה. כמה אתה דורש תמורתה?'

עשו נתבע על הריגת נמרוד

וַיְבֹא עֵשָׂו מִן הַשְּׂדֵה וְהוּא עִיף (כה, כט)

חז"ל (בבא בתרא טז ע"ב) אמרו, ש"חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום", ואחת מהן - "הרג את הנפש".

את מי הוא הרג? את נמרוד.

וקשה, כלום להרוג את נמרוד זו לא מצוה? כזה אפיקורס גדול היה נמרוד, מרד בקב"ה, המריד את כל העולם נגד הקב"ה, כזה רשע מרושע. נו, אז עשו הרג אותו, מה קרה? מדוע נחשב לו מעשה זה כעבירה?

ה"חפץ חיים" הקדוש, בהלכות אסורי לשון הרע (כלל י סעיף ג) כותב יסוד גדול: "...וּכְבֹר נְאֻמַּר בְּעִנְיָן זֶה (הושע א, ד), 'וּפְקֻדְתִּי אֶת דְּמֵי יִרְעָאֵל עַל בֵּית יְהוָה, הִנֵּה כִּי אֵף עַל פִּי שְׁעָשָׂה יְהוָה מִצְוֶה בְּהַכְרִיתוֹ אֶת בֵּית אַחָאָב בְּיַרְעָאֵל, כִּי נִצְטָהּ כֵּן עַל יְדֵי נְבִיא, וְנִתְּנָה לוֹ עֵבֶר זֶה מְלוֹכָה עַד אֶרְבָּעָה דוֹרוֹת, בְּכָל זֹאת נִפְקֵד עָלָיו לְבִסּוּף דְּמֵי אַחָאָב, מִפְּנֵי כִּי גַם הוּא הָיָה רַב פְּשָׁע'".

יהוא עשה מצוה כשהכריח את בית אחאב, ואף על פי כן הקב"ה יתבע אותו ויענישו על כך.

מדוע? הרי כך הוא הצטווה לעשות על ידי הנביא?

התשובה היא: "מפני כי גם הוא היה רב פשע". אם הוא צדיק ועושה זאת לשם שמים - קיים בזה מצוה, אבל אם כוונתו היתה לשם רציחה כי "רב פשע" הוא - הרי שרשע הוא ויענש על מעשיו.

ובאמת, מפסוק זה אודות יהוא, למד **רבינו יונה** ב"שערי תשובה" (שער ג אות רט) הלכה: הגם שמתור לדבר לשון הרע על רשעים, אבל אם הוא עצמו נכשל באותה עבירה - אסור לו לדבר עליהם, והביא לכך רבינו יונה מהפסוק הנ"ל, שאף על פי שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, נשא עונו, כי גם הוא היה רב פשע.

כך גם עשו, על אף שהרג את נמרוד הרשע, אבל הוא עשה זאת לשם רציחה, ונחשב לו המעשה כעבירה חמורה של רציחה.

שאל המשגיח דיישבת סלבודקה זצ"ל, הלא חז"ל אמרו: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה" (פסחים ג ע"ב). אם כן, מה בכך שיהוא, וכן עשו, עשו את מעשיהם שלא לשם שמים, סוף כל סוף המעשה היה, לכאורה, נכון וראוי לעשותו, ואפילו בגדר מצוה!

אומר המשגיח זצ"ל: לא! לדבר לשון הרע, גם על רשעים - זו איננה מצוה, זו עבירה; להרוג בן אדם, אפילו רשע - זו איננה מצוה, זו עבירה! אלא שאם עושים זאת לתועלת ומכוונים לשם שמים - נהפך המעשה להיות בגדר מצוה. כל המצוה שבדבר היא אך ורק כשהמעשה נעשה לשם שמים. אם לא - המעשה בעצמותו הוא עבירה, ואף עבירה חמורה!

נכון, נמרוד היה רשע מרושע ומצוה להרוג אדם רשע, כמו שכתוב הרמב"ם בהלכות אבל (פרק א הלכה י), שכשמתים רשעים "אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים, שהרי אבדו שונאיו של הקדוש ברוך הוא", עושים שבעת ימי המשתה, לא שבעת ימי אבלות...

אבל כיון שעשו מצד עצמו היה רשע, זו בעיה, כי רציחת נמרוד על ידו לא היתה לשם שמים, לכן נתבע על ש"הרג את הנפש".

הקב"ה מקפיד על כבוד הצדיק יותר מכבודו

וַיְבֹא עֵשָׂו מִן הַשְּׂדֵה וְהוּא עִיף (כה, כט)

"אמר רבי יוחנן, חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום: בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, ושט [ביניה] את הבכורה" (בבא בתרא טז ע"ב).

נכנס הביתה, רואה מה הולך שם; בית האבל, מנחמים נכנסים ויוצאים, אבל הוא לא מתעניין בסבו הגדול, אברהם, איך הוא נפטר, מתי הוא נפטר. גם לא נכנס לאביו לנחם אותו. לא שם לב לשום דבר. נכנס למטבח ורואה שיעקב אביו מבשל ניד עדישים עבור טעורת אבלים. מיד ניגש אליו וצועק: "הלעיטני נא מן האדם האדם הזה!" זה מה שמעניין אותו - האוכל!

יעקב רואה זאת וחושב לעצמו: חרפה היא לאבתי הקדושים שמם יהיה על רשע כזה, שהוא יהיה ה"ממשיך" שלהם. צריך להציל את האבות מבושה ומבזיון נורא! כיון שכך - מחליט יעקב - עלי לעשות כל טעדיך שבעולם כדי לקנות מעשו הרשע את הבכורה!

זו היתה הכוונה של יעקב אביו - להציל את הבכורה! כעין זה מובא ב"דעת זקנים מבעלי התוספות": "ויבז עשו את הבכורה, פירושו: מכבד היה מבוזה אותה ועל כן לקחה יעקב ממנו". יעקב ראה שעשו מבוזה את הבכורה ולכן השתדל להוציאו מדיו.

ממשיך ה"דעת זקנים": "ונמצא בספר רבי יהודה החסיד: מכאן אתה למד, שאם יש ביד רשע ספר תורה או מצוה אחרת, מותר לצדיק לרמותו וליתלו ממנו". אם יש חפץ של קדושה, כגון ספר תורה, ברשות אדם שהוא פורק עול ואינו מתנהג בכבוד עם ספר התורה, מצוה לקנותו ממנו. ואם אינו מסכים למוכרו - מצוה להערים עליו ולהוציאו ממנו, כדי למנוע בזיון מספר התורה.

והנה חז"ל (בראשית רבה סג, י) אמרו: "מה ראה אביו יעקב שנתן נפשו על הבכורה? - אמר: יהיה רשע זה עומד ומקריב, לפיכך נתן נפשו על הבכורה". נשאלת השאלה - מדוע דווקא עכשיו החליט יעקב אביו להוציא את הבכורה מיד עשו? מדוע לא קודם לכן?

התשובה היא כנ"ל: יעקב רואה את עשו מבקש "הלעיטני נא". הוא אפילו לא שם לב שהעדישים הללו הם מאכל אבלים. לא מעניין אותו שום דבר. הוא אפילו לא טורח להיכנס לחדרו של אביו ולומר לו "המקום ינחם אתכם". שום דבר! אומר יעקב: כזה "שטיק פרא אדם" - הוא יהיה הממשיך של האבות הקדושים? הוא יוכה בעבודת המקדש? מוכרחים לקנות ממנו את הבכורה. זו היתה כוונתו של יעקב אביו בכל המעשה שעשה כאן במכירת הבכורה.

אבי יחשוב שיצאתי מדעת...

וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ וְהִבְאֵתִי עָלַי קָלְלָה וְלֹא בָרַכָה כִּי:

(י)

"מתעתע" פירושו: "צודרייטר", משוגע... נתאר לעצמנו שרואים בחור הולך ברחוב, ליד זוכן הירקות, וגונב משם קילו בננות. מבררים מי זה, ומתברר שמדובר בג'וליק [הפרחת] של השכונה, הגנב הידוע. אין שאלות למה הוא זאת. הוא עשה זאת כי הוא גנב, ברור. כולם מכירים אותו. צריכים לקרוא מיד למשטרה.

אבל אם רואים שהבחור ש'סחב' את קילו הבננות הוא בחור פיינער, ירא שמים, עם כל המעלות שבעולם, כולם תמהים: מה קרה לו? הרי הוא לא גנב, הוא ערלעכער, מה פתאום שיעשה מעשה שכזה? כנראה שהוא השתגע. במקרה שלו לא צריך משטרה, צריך פסיכיאטר.

אמר יעקב אביו: אם אבא ישמע שעשיתי כזה דבר, לבשתי את בגדי עשו ובאתי אליו מחופש, הוא ישאל: מה קרה לו, מדוע הוא עשה כזה דבר? כנראה שהוא השתגע וצריכים לקרוא לפסיכיאטר... תהיה לו כוונת גמטת נפש גדולה! בסוף הוא יראה שלא השתגעתי, ואז ישאל אותי: אם כך, למה גרמת לי כוונת גמטת נפש? - "הבאתי עלי קללה ולא ברכה".

מעשי ראובן

באחת הפעמים, כאשר נסע רבי ראובן זצ"ל באוטובוס, ניגש אליו ילד קטן וביקש ללוות מספר שקלים עבור דמי הנסיעה. רבי ראובן שלף את ארנקו, נתן לילד את הסכום הנדרש ורק לאחר מכן פנה אליו בסבר פנים יפות ושאל:

"כיצד תשיב לי את ההלוואה, הרי אינך יודע מה שמי והיכן אני גר? בא ואלמדך מה תעשה. בפעם הבאה עליך לבקש שיתנו לך את הכסף במתנה. לאחר מכן תשאל לשמו וכתובתו של הנותן, כדי שתהיה לך אפשרות להשיב לו את כספו".

אבל יעקב אינו נוהג כך אלא 'תופס' את עשו כשהוא הגיע מהשדה עייף ורעב, ולא עוד אלא שחז"ל מספרים שאחוז בולמוס, היה במצב של סכנת נפשות. מתוך הרעב הנורא פונה עשו אל יעקב ומבקש ממנו שיאכילו מנייד העדישים שביקש, ויעקב, במקום לתת לו לאכול מיד, בלי שאלות, הלא מדובר בפיקוח נפש - במקום זה הוא אומר לו: "אתה רוצה לאכול? תן לי את הבכורה!"...

כך עושים! לתפוס אדם במצב כזה וכביכול 'לסחוט' ממנו את הבכורה? הוא רוצה לאכול - תן לו לאכול! איך אומרים - מה אתה מנצל טרגדיות?...? שאלה שלישית שואל הר"ן: "לא ייראה שיאות ליעקב לומר לעשו שימיר כבודו בלא יועיל". יעקב מציע לעשו למכור את הבכורה תמורת ניד עדישים. משל למה הדבר דומה, יהודי זקן, עובר בשל, יש ברשותו דירת יוקרה, אך מחמת זקנותו נפגם שיקול דעתו ואינו מכיר בערכה הרב של הדירה. נוכל אחד החליט לנצל את היותו חסר דעה. ניגש אליו ושאל: "אתה רוצה אבטיח?"

אבטיח? בטח, מאוד רוצה! אני ממש גווע ברעב!

- אין בעיה, אתן לך אבטיח שלם, רק תחתום לי כאן, לפני עורך דין, על המסמך הזה...

- על מה אני חותם?

- שתמורת האבטיח הנך מקנה לי את דירתך...

- בסדר גמור, אני גר במושב זקנים, דירה לא חסר לי, אבטיח - זה דבר נצרך ביותר, עשינו עסק!...

הלא זה בעצם מה שיעקב אביו עשה עם עשו! את הבכורה, שערכה רב לנצח נצחים, הוא מציע לעשו למכור לו תמורת ניד עדישים. זה תשלום! ככה עושים! לאיים על אדם רעב שאם לא ימכור לי את הבכורה ניח לו למות ברעב? כלום זוהי דרכו של יעקב אביו שהיה ה'שפיץ' של מדת האמת - "תתן אמת ליעקב" - דווקא הוא 'תופס' את אחיו בכה מצב שאין לו ברירה, שהוא אנוס?!

*

מבאר הר"ן, דברים פשוטים ונפלאים, ונצטט תחילה את לשונו הזהב:

"הישוב בזה מה שאמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא טו ע"ב) שאותו היום מת אברהם, ובישל יעקב עדישים להברות את האבל, ועשו לפי הנראה לא היה בפטירת אברהם כלל, לא דמעה עינו למותו ולא נשבר לבו לאבל יצחק אביו, אבל בא אליהם כחסר לב בוזה דרכיו, והוא התעסק בשדה בשגונותיו. גם כאשר קרה מקרהו לבוא אל הבית ומצא את יעקב מתעסק בהבראת אביו, לא הסב אליה כמשפט לנוד ולחנם], אבל אמר כדרך הווללים 'הלעיטני נא', כלומר אפתח פי וספוך לתוכה, כמו שכתב רש"י ז"ל, וכשראה יעקב שעשו מקלה אבותיו על זה הענין הזה, קנא מאוד, ולזה אמר יעקב לעשו בראותו רוע מעשיו 'מכרה כיום את בכורתך לי'".

אותו יום נפטר אברהם אביו, ולהבדיל אלף אלפי הבדלות, גם נמרוד נהרג, על ידי עשו. זה לעומת זה עשה אלוקים, קדושה לעומת טומאה. כשאין אברהם אביו בעולם אין גם את נמרוד.

חז"ל (ילקוט פרשת חיי שרה רמז ק) מספרים, שכשאברהם אביו הסתלק מן העולם, "עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה". נו, צריכים ללכת ללוויה, לחלוק לו את הכבוד הראוי לו.

לאברהם יש שני בנים - יצחק וישמעאל, אבל יש גם נכדים: יעקב ועשו. יעקב היה בבית המדרש, וכששמע על פטירת סבו יצא משם והגיע להלווייתו. אבל יש עוד אינגל אחד, עשו, שהיום נהיה בר מצוה. היכן עשו? מחפשים אותו בכל מקום אפשרי ולא מוצאים. איך אפשר לעשות לווייה בלי הנכד היקר הזה? צריכים לחכות.

אז, כמובן, לא היו טלפונים. מחכים, מחכים - והנער לא מגיע. היכן באמת הוא היה?

נאמר זאת בלשונו של הר"ן: הוא "התעסק בשדה בשגונותיו". א'משוגענער בשדה, תופס חתולים... אם כך, אי אפשר יותר לחכות, עושים את הלווייה בלי הנכד עשו!

חוזרים מהלוויה, אל בית האבלים, יצחק אביו יושב שבעה. אז לא היו מודעות, אבל מסתבר שהיה שם ציבור גדול ומכובד, כולם הגיעו לבית יצחק, גדול הדוה, היושב שבעה על אברהם אביו, המנהיג הדגול.

באמצע מגיע עשו מן השדה "והוא עייף". ממה הוא כל כך עייף? אומרים חז"ל (בראשית רבה סג, יב): "שהרג את הנפש, שנאמר (יחזקאל ד, לא): 'כי עייפה נפשי להורגים'".